

“Yön”ünü Arayan Sol: Kalkınmada Eklektik Deneyimleme¹

DOI: 10.26466/opus.854387

*

Emre Sürer* – Gökhan Göktürk **

*Bilim Uzmanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Phd, Aydın, Türkiye

E-Posta: emrsurer@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7044-7540](https://orcid.org/0000-0002-7044-7540)

**Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye

E-Posta: gokhan.gokturk@dpu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2375-6823](https://orcid.org/0000-0003-2375-6823)

Öz

Bu makale, 1960'lı yılların Türkiye'sinde, ideolojik biçimlenme çabaları içinde, sol açmazlara bir yönelim kazandırmak amacıyla ortaya çıkmış Yön hareketini konu edinmektedir. Yön, başlangıçta küçük bir aydın grubunun bir araya gelmesiyle oluşan harekettir. Hareket, kendisini çıkardıkları Yön isimli dergi etrafında ifade etmektedir. Milliyetçilik, kalkınma ve sosyalizm temel tartışma temalarını oluşturmaktadır. Bu konuların ortaya çıkması kendiliğinden değil tarihsel bir sürekliliğin gerekliliğidir. Türk modernleşmesinin bütün sancularını içinde barındırmaktadır. 1960'lı yılların başlıca sorunsallarından biri de kalkınma problemidir. Yön hareketinin kalkınmaya yönelik uygulamak istediği temel reçete sosyalizmdir. Ancak sosyalizm Batı'da ortaya çıktığı tarihsel koşullar ile değil Türkiye'ye özgü toplumsal koşulların yarattığı farklılaşmalar üzerine ele alınmaktadır. Başlıca yerli tavır ise Kemalizm ve sosyalizmin eklektik bir çaba içinde sunulmasıdır. Kemalizm'in emperyalizme karşı verdiği bağımsızlık savaşı üzerinde sosyalizmin ilkeleri bütünleştirilmek istenmektedir. Hareket, milli ekonomi temelinde anti-emperyalist bir kalkınmanın ancak milliyetçi bir yaklaşımla gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Kemalizm, sosyalizm ve milliyetçilik fikirleri üzerine kurulu hareketin kalkınma modeli bu anlamda Türk tipi bir sosyalizmdir.

Anahtar Kelimeler: Yön Dergisi, Kalkınma, Sosyalizm, Türk Modernleşmesi, Milliyetçilik.

¹ Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Göktürk'ün danışmanlığında Emre Sürer'in hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

The Left Seeking for its Tack: The Eclectic Experience in Development

*

Abstract

The article aims to explain The Yön Movement which arises for giving a direction to the left deadlocks in Turkey of 1960s. The Yön Movement is formed by consisted of a small group of intellectuals at the beginning. The movement who express themselves around the Yön Journal which they published. Their fundamental themes of discussion consist of nationalism, development and socialism. In 1960s, one of the major problematical issues of Turkish Left was the development problem. The basic solution offered by the Yön movement for development problem is socialism. This socialist ideology comprising a local attitude is the presentation of Kemalism and Socialism in an eclectic effort. It is desired to integrate the independence war of Kemalism against imperialism on the principles of socialism. While The Yön Movement approaches to the economic part of socialism through development, it approaches to the ideological part of socialism focusing to differentiated processes of social groups not focusing of intersecting factors of historical conditions which like socialist sides of the day did. In this sense, the socialist solution of The Yön Movement involves the structure of Turkish society and the historical conditions which pave the way for this. The movement argues that an anti-imperialist development on the basis of a national economy can only come true with a nationalist approach. The development model of the movement based up on the ideas of Kemalism, socialism and nationalism in this sense is a socialism of Turkish style.

Keywords: Yön Journal, Development, Socializm, Turkish Modernization, Nationalizm.

Giriş

Türkiye’de 1960’lı yıllar, toplumsal problemlerin ideolojik bir bilinç düzeyinde daha eylemsel bir düzlemde tartışılmaya başlandığı yıllardır. Erken cumhuriyet döneminde, CHP tek parti yönetiminin halkçılık ilkesi anlayışı işlevselci/organizmacı bir yaklaşımı içermekteydi (Göktürk, 2012). Türdeş-uyumlu-bütüncül anlayışa sahip halkçılık ilkesi, keskin ideolojik ayrımlara olanak tanımamaktaydı. Problemlerin çözümü liberal ve devletçi kalkınma yaklaşımı farklılıkları içinde daha muğlak ayrımlarla tabiydi. Sovyetler tarzı bir devrim hareketi tehdidine karşın sol’a, aşırı milliyetçi arzulara karşı sağ’a bir mesafe alınmaktaydı. Burjuvazinin devlet eliyle inşa edilme çabalarına karşın kapitalizmin sınıfsal ayrımları istenmeyen sonuçlar arasındaydı. İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal/kapitalist Batı dünyası ve Sosyalist Doğu Bloku arasında başlayan soğuk savaş ise devletler üzerinde belirleyici ideolojik etkilerin gelişmesini sağlamıştır. Türkiye’nin de içinde yer aldığı çevre ülkeler 1946 sonrası dünyada, bu iki kutup arasındaki çekişmenin tüm etkilerini/sancılarını günümüze kadar taşımaya devam etmektedirler. Bu yönüyle her ülkenin kalkınma modeli birbirinden farklılıklara sahiptir. Bir tarafta 1929 büyük buhranı öncesi ‘bırakınız yapınlar’cı liberalizm ve akabinde İkinci Dünya Savaşı’ndan 1979 ekonomik krizine kadar devam eden Keynesçi refah devleti kalkınma modeli yer almaktadır. Diğer taraftan sosyalist ekonomiler ve Faşist devlet yönetimi altındaki korporasyon sistemleri modern dünyada devletlerin kendileri için benimsedikleri diğer kalkınma yollarındandır. Türkiye’de özellikle 27 Mayıs öncesinde başlayan planlı kalkınma söylemleri ihtilal sonrasında Anayasada yer bularak 1960’lı yılların başlıca tartışma konuları arasında yerini almıştır. CHP’nin Ortanın Solu söylemi altında Amerikancı New Deal temelli kalkınma programına karşın sağın liberal politikaları başlıca yaklaşımları oluşturmakla birlikte sosyalist bir kalkınma çabaları da kentli aydınlar arasında ciddi bir eğilim göstermekteydi. Ancak Türkiye özelinde sosyalizm soğuk savaş döneminde kabul görmesi kolay olmayan bir yöntemdir. Sosyalist kalkınma modeli tartışmaları içinde önemli bir yeri Yön Hareketi oluşturmaktaydı. Yöncülere göre, Türkiye’nin modernleşebilmesi ve muasır medeniyeti seviyesine ulaşabilmesi için hızlıca sanayileşmesini tamamlaması gerekmektedir.

Bunun içinde ülkenin toplumsal koşullarına uygun bir kalkınma modeline ihtiyaç vardır. Bu kalkınma yolunu bulma çabası ise Yöncüleri Türkiye'nin tarihsel iktisadi mirasını analiz etmeye götürecektir (Bursa, 2011, 136). Bu analiz çabası Türkiye'nin kendine özgü toplumsal yapısı içinde ele alınmaktadır. Erken cumhuriyet döneminde yetişen sol aydınlar Kemalizm ile bağını koparmadan sosyalizmi kendi koşulları üzerinden tartışma eğilimi göstermektedirler. Bu anlamda Yön'ü anlayabilmek için öncelikle ATÜT tartışmalarına eğilmek gerekmektedir.

Atüt Tartışmaları

Türkiye'de sol ideolojinin kaynaklarını aramak bir bakıma Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarına ve bu tartışmaların neden olduğu ayrımlara dikkat çekmek demektir. Türkiye'de sol ideolojinin belirgin hale geldiği 1960'ların ilk yarısı, Türkiye'yi dünya sol siyasetinde/mücadelesinde anlamlandırma dolayısıyla konumlandırma çabalarına sahne olmuştur. ATÜT, dönemin aydınları tarafından Türkiye'nin Osmanlıdan devraldığı genlerinde hem ekonomik hem de siyasal anlamda küresel sol siyasetine eklemlemeye (benzerliği veya özgüllüğüne dayanan kaynaklarla) uygun birtakım yapıların varlığını sorgulamak için ideal bir araç olarak ele alınmıştır. Konuya olan ilgi giderek artmış olsa da kavramın muğlak yapısı argümanların genişlemesine ve tartışmaların akademik alanlara yayılmasına engel olmuş; sınırlı ve tekrara dayanan bir hal almıştır. ATÜT hakkındaki muğlaklık, kavramın Marx tarafından ortaya atılmasına rağmen, Stalin tarafından üretim tarzlarının tarihsel seyrine dâhil edilmemesi ve üzerinde fazla durulmamasından kaynaklanır. Öyle ki bazı araştırmacılar tarafından ATÜT kavramı kullanıldığında feodalizme eşdeğer üretim tarzı ifade edilirken, diğer bir kısım araştırmacılar tarafından feodalizm öncesi üretim tarzı olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle Osmanlı'nın ATÜT olup olmadığı tartışmaları 1960'larda sağlıklı biçimde gerçekleştirilememiştir. ATÜT'ün sadece ekonomik koşullar ve bununla bağlantılı olan unsurlar ölçütünde değerlendirilmesi de tartışmaların eksik kaldığının göstergesidir. 1960 ve sonrasında gerçekleştirilen ATÜT tartışmalarının önemi, Osmanlı'nın ATÜT mü yoksa özgül bir üretim tarzına mı sahip olduğu üzerinden bir akımın/hareketin sol ideoloji içindeki çizgisini belirlemesidir. Bu çizgi sol

ideoloji içindeki ayrımların kaynağını temsil etmese de önemli bir yere sahiptir.

1960’ların gözünden bakıldığında ATÜT’ü Türkiye için önemli kılan Türkiye’de sosyalizm için maddi kaynaklar olup olmadığını sorgulamaktadır. Bugünden bakıldığında ve sol ideolojinin kendisini araştırırken bu kavramı ele almak ise, Türkiye’deki sol ideolojinin ilerleme seyrinin halk hareketi değil bir aydın hareketi oluşu; maddi kaynaklarını tarihten ve onun zorunlu koşullarından değil; dergiler, kitaplar ve derneklerden alışına tanık olmaktadır.

Marx ATÜT’ü tanımlarken tamamen Doğu toplumları üzerine yaptığı çalışmalardan değil; Orta Doğu ve Orta Asya seyyahlarının nakillerinden ve dolayısıyla XIX. Yüzyıl Hindistan temelli devlet ve köy topluluklarını içeren İngiliz belgelerinden yararlanmıştır. Özellikle Doğu ve Asya kökenli bazı bölgelerde toprak mülkiyetinin olmayışı endüstri öncesi üretim ilişkilerinin tek olmadığı anlamına gelmektedir. İkel topluluklarda kan, dil ve örf bağlarının birleştirici olması ve buna bağlı olarak bireyselliğin gelişmemesinden kaynaklanan toprak mülkiyetinin tüm topluluğa aidiyetini tanımlamak için ATÜT kavramı bir yol gösterici olarak ortaya çıkar (Godelier, 1993, s.15). Marx için başlangıçta özgür küçük toprak mülkiyetine sahip çalışan birey gibi Doğu toplumlarına dayalı komünal toprak mülkiyetine sahip çalışan birey de emeğinin nesnel koşullarını kendi mülkiyeti olarak görür. İkisinde de emek ile emeğin maddi ön varsayımları arasındaki ilişki tamamen bağımsız değildir. Çalışan birey emeğinden ayrı bir varlığa sahiptir. Çalışan birey, topluluk içinde başkalarıyla olan ilişkisi içinde, bağlı olduğu yapıya göre “mülk ortakları” veya “özel mülkiyet sahibi” olarak tanımlanırdı. Çünkü bireyin “emekçi” olarak anılması tarihsel bir üründür (Marx, 1979, s.524-525). Öyle ki Asya tipi, Antik ve Alman tipi mülkiyet biçimlerinde bir ürünün metaya dönüşmesi ve bireyin meta üreticisi olarak varlığı ikincil konumdadır. Bu durum bireyin toplulukla göbek bağınu henüz koparamamışlığı dolayısıyla bireyselliğinin gelişmemesi ya da efendi-köle ilişkisinden kaynaklanır. Çalışan bireyin varlığı henüz gelişmemiş emek üretkenliği ve yetersiz üretkenlikle maddi yaşam süreçlerine dâhil olmayla ilgilidir (Marx, 2011, s.88-89). Asya tipi mülkiyet niteliğini ilk başta Marx’ın doğal topluluk olarak adlandırdığı göçebelikten ve ilkel topluluğu değiştiren iklim, coğrafi ve fiziki dışsal

koşullardan alır. Asya tipi mülkiyet biçiminde tüm toplulukların üstünde bulunan toplayıcı birlik, mülkiyetin büyük bir kısmına ya da tamamına sahip olmakta ve gerçek topluluk, miras yoluyla mülkiyet üzerinde fiili hâkimiyeti kullanmaktaydı (Marx, 2011, s.526). Görüldüğü gibi Marx Asya tipi mülkiyette dahi emek faktörünün önemini, bireyin topluluk içindeki üretici sıfatını statik olarak yeniden üretme ve dinamik olarak yeniden üretmenin sınırlarını genişletmesi, potansiyelini arttırması ve hareket noktasından uzaklaşarak kendi ürettiği dinamiklerle yıkmasıyla açıklar. Her ne kadar Godelier, Marx'ın birbiri ardına sıralanan yedi aşamalı üretim ilişkileri temelli toplum tiplerinin tarihsel olduğunu iddia etse de Marx'ın ayrımını yaptığı Asya tipi, Antik ve Alman tipi mülkiyet, tarihî değil coğrafidir (Godelier, 1993, s.14). Asya tipi, Antik ve Alman tipi mülkiyet birbirini izleyen aşamalar değil, coğrafi olarak bölünmüş biçimlerdir. Stalin ise daha kesin ifadelerle ilkel komünal, kölecilik ve feodal sistemin kronolojik olarak birbirini izleyen üretim tarzı kaynaklı toplumlar olduklarını ifade ederken, toplumun değişmez ve vazgeçilmez koşullarından biri olan coğrafyanın toplumun gelişmesini etkilediğini fakat gelişmeyi hızlandırması veya yavaşlattırmasının ötesinde belirleyici bir etkisinin olmadığını belirtir. Bu anlamda üretim güçlerinin şematik tablosunu şöyle kurar;

“Yontmataş aletlerden ok ve yaya geçiş, avcılık yaşamından hayvanların evcilleştirilmesine ve ilkel hayvancılığa geçiş, taş aletlerden maden aletlere geçiş (...) çömlekçiliğin icadı ve bunlara bağlı olarak el zanaatlarının gelişmesi, el zanaatlarının tarımdan ayrılması, bağımsız el zanaatlarının ve sonra manifaktürün gelişmesi, el zanaatı aletlerinden makineye geçiş, el zanatı ve manifaktürün makineleşmiş sanayiye dönüşmesi, makine sistemine geçiş ve modern makineleşmiş büyük sanayinin doğuşu- işte insanlık tarihi boyunca toplumun üretim güçlerindeki gelişmenin, tam değilse bile genel çizgisi budur.” (Stalin, 2013, s.40).

Görüldüğü gibi Stalin herhangi bir ATÜT tartışmasına girmeden, Batı'nın tek ve denenmiş yolunu biricik bir yol/kader olarak çizmiştir. Ancak bu anlayış uzun sürmemiş Fransa'da CERM (Centre d'Études et de Recherches Marxistes) 1967'den itibaren uluslararası Marksist araştırmacılara tartışma platformu sunarak, tartışmaların tek bir çizgisel devrim ve biricik tarihsel çözümlenmeden ziyade feodalizmden

kapitalizme geçişin farklılıkları, farklı toplumların özgünlükleri ve iç dinamikleri hesaba katılarak tartışılmasını sağlamıştır. (Aydın ve Ünüvar, 2014, s.1082).

Bu dönemde Türkiye'nin Batıdan farklı gelişim çizgisine sahip olduğu, buradan hareketle de Batıdan farklılığını (özgüllük değil) ortaya çıkarmanın gerekliliği düşünülmüş ve Türk düşün dünyasında da geniş bir tartışma imkânı bulmuştur. İlk ATÜT şeması Selahattin Hilav tarafından Marx'ın “*Türkiye Üzerine*” adlı kitabın çevrisinin ön sözünde çizilmiştir. Hilav, üstün birlik olan, asker ve memur tabakasının temsilcisi olan devletin artık ürüne sahip çıktığını bundan dolayı Doğu Despotizmine ya da ATÜT'e denk düştüğünü ifade eder (Hilav, 1966, s.5-12). Hilav'ın bu görüşünden sonra Osmanlıdaki üretim biçiminin ATÜT olduğunu savunan Kemal Tahir “*kerim devlet*” tanımıyla tartışmaya katılır (Tahir, 1967). Osmanlı düzenini tanımlayan bu kavram, esirgeyen, koruyan, insanlara eşit ve şefkatle davranan bir devlet modelidir. Bu devlette sınıfsal sömürü yoktur, dolayısıyla bu devlet feodal düzenden farklıdır (Aydın ve Ünüvar, 2014, s.1083). Sencer Divitçioğlu ise tımar sahibinin toprağın mülkiyetine veya tasarruf hakkına sahip olmadığı ve tımarların aktarılmadığı bir rejimi gerektirmesine ve özel mülkiyetin sadece özel durumlarda olması ve devlet denetiminde bulunmasından dolayı feodal olarak ifade edilemeyeceğini belirtir (Divitçioğlu, 1981, s.52-55). Kıvılcımlı ise tımar ve dirlik sisteminin tam olarak ATÜT'e karşılık geldiğini düşünür (Kıvılcımlı, 2007). Öte yandan Avcioğlu, Osmanlı'nın ATÜT değil feodalizm olduğunu, bunun da Avrupa ve Osmanlıda toprağın ilkel olarak işlenmesinin aynı olduğundan kaynaklandığını belirtir (Doğan, 1987, s.13). Mihri Belli de Osmanlı'nın feodal üretim tarzına sahip olduğunu savunur (Belli, 1970). Öte yandan Weberyana bir bakış açısıyla da şöyle açıklama getirilir. Devlet-toplum ilişkisi açısından bakıldığında, Batı'da kral, feodal lordlar ve bazı belirli güçlerin çoğulculuğu ile yönetim gerçekleştirilirken; Doğu, toplumun devlete tabi olduğu bir sisteme sahiptir. Tarihsel olarak bakıldığında Doğu ve Batı toplumlarının koşul ve sorunları birbirlerinden farklı olmuştur. Bu farklı koşul ve sorunlar için doğal olarak farklı çözüm yolları üretilmiştir. Bu nedenle de farklı devlet modellerine ulaşılmıştır. Doğu'da toplum, karşılaştığı sorunlara devlet aracılığıyla çözüm bulmuştur. Toplumun tek başına

üstesinden gelemediği sorunlar devlet aracılığıyla aşılmıştır. Bu nedenle Doğu toplumlarında devlet, toplum üstü bir anlam kazanmıştır (Coşkun, 1997, s.183). Bu sistem merkez-çevre olarak değerlendirildiğinde, Batıdaki merkez ile çevre arasında akla uygun sözleşmelerin Doğu'da geçerli olmadığı görülür (Dinler, 2009, s.21).

Diğer bir düşünceye göre, Osmanlı kısıtlı toprak sahipleriyle Batıdaki gibi aristokrat sınıfını oluşturacak güce ve özgürlüğe sahip değildi. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise merkezin çevre üzerindeki etkisidir. Bu etki özellikle iki farklı yol ile sağlanmış ve belirli bir otoriteye oturtulmuştur. Osmanlı'da, Batı'da olduğu gibi dini simgelere karşıtlığın olmaması bu etkinin temelini oluşturur (Mardin, 1992, s.22-15). Batıdaki gibi böyle bir karşıtlığın olmaması, toplumda birey olarak değil, ümmet olarak değer görme sonucuna götürmektedir. Osmanlı güç bakımından ele alındığında, din olgusunun böylesine önemli yer tutması hükümdara mutlak itaati beraberinde getirir. Buradan hareketle merkezin çevreyi toprak sahipliği yani özel mülkiyet bakımından kısıtladığı açıktır. Böylece feodal sistemin oluşması için gerekli şartlar sağlanamamıştır. Toprakları ellerinde tutan zümreler kesin bir şekilde mülkiyetleri kanunen kabul ettirecek güçte değildirler. Karşılığında her şeye kadir bir devlet olgusu vardı (Karpat, 2016, s.167). Tüm bu tartışmaların içinde Osmanlı'nın üretim biçimini feodalizm ile ilişkilendiren veya ilişkinin olmadığını savunanların hareket noktaları olan feodalizm, merkantilizm ve tımar sisteminin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Feodalizm Fransa ve İngiltere'de yaygın olmasına rağmen, ilk belirtileri Roma İmparatorluğunun çökme zamanına denk düşmektedir. Dönemin Roma zenginlerinin (toprak malikânelerinin sahipleri) kaosa karşı tedbir amaçlı, iş arayan mülkiyetsiz kişileri para karşılığında asker olarak tuttuğu bilinir. Bu asker tutma usulünün gelişmesi üzerine, iş arayan kişiler malikâne sahiplerine *client* yani *kul* olurlar. Böylece onlara tam olarak bağlılıklarını ifade ederler. Bununla beraber kul efendisi için savaşacak ve efendisi ona bazı ganimetler verecektir. Zamanla bu ganimetlerin en önemlisi toprak olmaya başlar (Berkes, 1972, s.27). Daha sonraları gelişen sistemde büyük toprakların işlenilmesi için üretim miktarını ve aynı zamanda verimliliği arttırmak amacıyla kullara üretimden de pay verilir. Böylece feodalizm gerçek anlamıyla doğmuş

olur (Şen ve Türkmenoğlu, 2012, s.191). Emek karşılığında pay verilmesi dolayısıyla feodalizmin tek taraflı olmadığı, karşılıklı etkileşim sunduğu görülebilir (Bloch, 2015, s.206). Toprağın belirli bir kısmı toprak sahibi (senyör) tarafından toprağı işleyenlere (serfler) tahsis edilmekle beraber, tarımsal araçların da köylüler tarafından kullanılmasına müsaade edilmektedir. Bu durumda senyör hem toprağın hem de serfin sahibi konumuna geçer. Böylece insandan insana bağlılık (Berkes, 1972, s.29 ve Bloch 2015, s.207) anlamında feodalizmin özünü oluşturur (Öksüz, 1980, s.82). Bu bağlılık durumu Osmanlı’da farklı bir biçimde gerçekleşir. Osmanlı’da bağlılık tek bir kişiye, merkeze bağlılık şeklindedir. Bu durum hiyerarşik anlamda asiller sınıfının oluşmasına engel olmuştur.

Feodalizmde senyörlerin toprağın mülkiyetine sahip olma hakları, topraktan elde edilen ve tüketimin dışında kalan gelirleri kendisinde toplama hakkını da beraberinde getirir. Feodalizm ekonomi sistemini olduğu kadar hukuk sistemini de içinde barındırdığından çalışma mecburiyetinin doğması kaçınılmaz olur (Öksüz, 1980, s.18). Batıdaki bu mülkiyet ilişkileri karşısında, Osmanlı’da mülkiyetin mutlak bir biçimde hükümdarın elinde toplanması, devletin patrimonyal bir temelde toplumsal ve ekonomik ilişkilerin belirleyici aktörü olduğunu gösterir. Bu anlamda “Osmanlı büyük ve tek mülk sahibidir. Geliri ise aldığı vergilerdir” (İnsel, 1996, s.62). Bu sistem ise tımar sistemidir (Şahin, 2013, s.60). Tımar, Osmanlı’da geçimlerini karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara belirli bölgelerden kendi adlarına tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve bu amaçla alınan, “senelik geliri yirmi bin akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen isimdir” (Şen ve Türkmenoğlu, 2012, s.195). Bu sistemin oluşmasında Arap toplumunun da etkileri mevcuttur (Şahin, 2013, s.63). Sanayi öncesi dönem toplumlarının ortak özelliği olarak ortaya çıkan problemleri Osmanlı tımar sistemi ile gidermeyi amaçlamış ve oldukça başarılı olmuştur. Bu haliyle Osmanlı’nın üretim tarzının feodalite olarak ifade edilmesi oldukça zordur.

Tüm bu tartışmaların arasında feodalizm ve tımar sistemi arasındaki farkları ortaya koymak önem arz etmektedir. Feodal sistemde senyörlerle hükümdar arasındaki ilişki, tek yanlı değil aksine çift yönlüdür. Sipahi ve padişah arasındaki ilişkiden farklıdır. Senyörün kral tarafından tanınmış, tören gibi bir eylemle hukuklaştırılmış hakları ve belirli özgürlükleri vardır. Sipahinin ise mülkiyet hakları eksik, bununla

beraber siyasi hakları da kısıtlıdır (Berkes, 1972, s.66). Tek fark kral ve hükümdar ile senyör ve sipahi arasındaki hiyerarşik ilişki değildir. Bununla beraber feodalizm ile tımar sistemi arasında birçok fark bulunmaktadır. Feodalizm ve tımar sistemi arasındaki en bariz fark feodalitede halk köle ve yarı köle durumundadır. Oysa Tımar sisteminde sipahi arazinin gerçek maliki değildir. Halk hürdür ve devletin kiracısıdır (Akgündüz ve Öztürk, 1999, s.503).

Feodalizm ve ATÜT tartışmalarının içinde merkantilizm önemli bir yer tutar. Merkantilizm esasen feodalizmin hâkim olduğu Orta Çağ'ın sonları ile Sanayi Devrimi arasındaki dönemi kapsar. Elbette merkantilizmin ilk ortaya çıkışı bu döneme denk gelmemekle birlikte, uygulanması için gerekli tüm koşulların sağlanması nedeniyle bu dönemler arasında görülmüştür. Kapitalizm öncesi dönemde, iktisadi zeminde birçok tartışma söz konusudur. Merkantilizm önceden teorize edilmiş bir sistem değildir. Büyük oranda dönemin koşulları ile ortaya çıkmıştır. Merkantilizmi ortaya çıkaran koşulları, Batı ülkelerindeki toplumsal dönüşümlere bakarak anlayabiliriz. Bilgi birikimi, büyük kısmı iktisadi olmakla birlikte Orta çağın sonlarına doğru dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra kilisenin ve feodal sistemin sert kuralları bile bu dönüşümlerin gelişip yaygınlaşmasını engelleyememiştir. Bunun sonucunda etkilerini kaybetmişlerdir. Buna da bağlı olarak bilimsel gelişmeler hızlanmış ve ideolojik değişimler ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler kapitalizmin en baştaki aşaması olan ticaret kapitalizminin ve onun ideolojisi olan merkantilizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aydemir ve Güneş, 2006, s.137-138). Bu dönem tam anlamıyla ticaret dönemidir. Özellikle altın gümüş gibi madenlerin birikimine ihtiyaç duyulur. Böylece elde değerli madenler korunacaktır. Bunun miktarını arttırmak için de ilk zamanlar geliştirilen kıta keşifleri ve harita bilgileri ile sömürgecilik, üstüne düşeni yapar. Bunun üzerine elde biriken tüm madenler üzerinde devlet kontrol sağlar. Öte yandan elde var olan hammaddeler bir şekilde işlenmesi gerektiği için, ev-sanayi şeklindeki ilk üretim biçimlerine dönüştürülür. Sonraları bu üreticiler artık belirli bir bölgede toplanmaya başlamasıyla üretim seviyesi artar. Buradaki durumda üretimin bir bölgede toplu şekilde yapılması nüfus bakımından geniş sayılara ihtiyaç duyar (Berkes, 1972, s.158-159).

Batıda merkantilist hareketler geniş bir ticaret ağı ve yeni sektörler doğurmuştur. Buna karşılık bolluk ekonomisini benimseyen Osmanlı, Batıya ucuza ithal ürünleri sunmuştur. Ayrıca bu hammaddeler işlenince Osmanlı tarafından geri alınmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı ekonomisi bozulmaya başlamış ve merkantilist politikaları izleme imkânı kalmamıştır (Peker, 2015, s.5). Küçükömer, Osmanlı’da neden kapitalist düzene geçilemediğinin nedeni sorar ve merkantilist politikaların izlenmemesiyle ilgisini açıklar. Küçükömer’e göre, yine de Osmanlı’nın kapitalist aşamaya geçme olasılığı bulunuyordu; Eğer Osmanlı’da madenler XVI. yüzyılda ekonomik olmadıkları düşünülerek terk edilmeseydi ve maden ocakları âtil bırakılmasaydı Osmanlı Merkantilist harekete katılma olasılığını arttırabilirdi (Küçükömer, 2007, s.19). Osmanlı içerisinde pazarların ve panayırın varlığı, ticaret sermayesinin bir bakıma varlığını gösteriyordu. Köyler ile imalathaneler arasındaki mübadeleler genişleseydi, ticari sermaye mevcut manüfaktürü genişleterek sanayi sermayesinin birikimine yol açabilirdi. Avcıoğlu’na göre Osmanlı’da kapitalist üretim için şartlar elverişli olmasına rağmen Batı ülkeleri bu geçişe engel olmuştur (Avcıoğlu, 1987 s.45). Tüm bu durumlar kapitalist üretime geçilmemesinin sebebinin sadece dış sömürüye bağlamakta ve Osmanlı’nın bu aşamaya geçememesine esas etkenmiş gibi gösterilmesi, neden bazı ülkelerin bu geçişi gerçekleştirdiği ve bazılarının gerçekleştiremediği sorusunu havada bırakmaktadır (Özgür, 1972, s.50). Osmanlı’nın farklı aşamalardan geçtiği gibi bir gerçeği göz ardı etmemekle birlikte, dönemin koşullarına da bakmak gerekmektedir. XX. yüzyılın başlarında işçi sayısı Osmanlı için 200 ile 250 bin arasındadır. Bu nedenle tarımdaki köylü, üretiminin çözülmesine karşı direnme eğilimi gösterir. Bu haliyle Fransız kapitalizmine geçiş süreçleriyle benzerlikler barındırır. Aynı zamanda tüccar sınıfı esas olarak küçük meta üretiminden gelen artık ürünün pazarlanmasıyla uğraşır durumdadır (Keyder, 2014, s.99). Osmanlı’nın kapitalist üretim sürecine geçme/geçememe sorunu hakkında bir başka yorumda Osmanlı’nın kapitalist üretim sürecine geçmeyi tercih etmemesi konusudur. Böyle düşünen tarihçilere göre, Osmanlı bu sürece dâhil olmadı. Osmanlı’nın iktisadi uygulamaları her şeyden önce merkezi bürokrasinin önceliklerini yansıtmaktaydı. Güçlü merkez anlayışı da bunu destekler niteliktedir. Batı ülkelerinde

merkantilist düşünce ve uygulamaların gelişmesinde en önemli faktörlerden olan tüccar ve üreticiler Osmanlı iktisadi anlayışında etkili bir konuma sahip değildi. (Pamuk, 2013, s.30). Tüm bu tartışmaların dışında Türk devriminin özgüllüğüne vurgu yapan Barkan'a göre, Asya tipi üretim tarzından ziyade Osmanlı bir çiftçi memleketidir. İngiltere'deki gibi kırları boşatılmış bir yer değildir. Ayrıca bu toprak temelli idarenin ne feodalizm gibi ortadan kalkacak bir dönem oluşturmasına ne de bir kapitalist olarak burjuva-işçi ilişkisine girme zorunluluğu yoktur (Barkan, 1960, s.24). Avcıoğlu'na göre, Osmanlı önemsenmeyecek küçük farklarla beraber tam anlamıyla bir feodal dönemden geçmiştir. O Osmanlı'daki sistemi feodal değil Asya tipi üretim tarzı olarak nitelendirenlere, Marx'ın Asya tipi üretim tarzı kavramı üzerinde fazla durmamasını gerekçe göstererek karşı çıkar (Avcıoğlu, 1987, s.13).

Divitçioğlu ise Asya üretim tarzını yaşamış olan ülkelerin bu modeli belirli bir dönemde yaşadıkları, fakat bu çağın hangi çağ olduğunun kesin olmadığını belirtir. Bununla birlikte Asya tipi üretim tarzını hangi ülkelerin yaşadığı da belirsizdir (Divitçioğlu, 1981, s.40-52). Bu anlamda Asya tipi üretim tarzı kavramı tam olarak zamanı ve mekânı belli olan bir kavram değildir. Yine de tam olarak Osmanlı üretim biçimine karşılık gelmektedir. Divitçioğlu bu benzetmeyi Osmanlı toplumu ile ATÜT arasındaki mülkiyet ilişkilerinin benzerliğine vurgu yaparak ileri sürer. Divitçioğlu'na göre reyanın toprağı kullanma hakkı onu hür köylü statüsüne sokmaktadır. Öyle ki devletin memur derecesinde olan sipahinin reaya üzerindeki hakları, onun kişiliğı üzerinde bir hakka dayanmayıp toprağı işletmesinin sonucunda, devlete karşı görevli bulunduğu bir yükümlülüğün yerine getirilmesi için kullanılan bir hak olmaktadır. Osmanlı köylüsünün statüsü ne iktisadi ne de hukuki bakımdan Orta Çağ serfinin tabi olduğu şartlara uymaz (Divitçioğlu, 1981, s.70).

Türkiye'de solun inşasında ideolojik/düşünsel tartışmalarda ATÜT görüleceğı üzere ciddi bir yer edinmektedir. İdeolojinin hangi kodlar üzerine yaslandığı üzerinde ise belirli bir uzlaşa bulunmamaktadır. Sorun daha çok Türk toplum yapısının, Batı toplumsal yapısı ile benzerlikleri/farklılıkları üzerine odaklanmaktadır. Bu tartışmaya yaslanmaktaki temel amaç gelişmekte olan ideolojik fikir hareketlerini

teorik bir zemine yaslama çabasıdır. 1960’lı yıllarda düşün insanlarının temel problemlerinden biri kalkınma sorunudur. Kalkınmanın sosyalist temelli bir sınıf hareketi üzerinden yürüyüp yürümeyeceği, erken cumhuriyet döneminde Batı tipi bir modernleşme çabasının yeterli dinamizm getirip getirmediği özellikle sol düşün dünyasında tartışılan konular arasındadır. Bu sebeple sınıfın yaslanacağı düşünsel zemin ve gelişmenin sağlanacağı kalkınma modelinin Batı’da mevcut haline benzer olup olmadığı önemli bir problemidir. Yukarıda bahsedildiği üzere bir kısım aydın Osmanlı’da toplum yapısının Batı toplum yapısından farklı olduğunu, feodal bir gelişme çizgisine sahip olmadığını vurgulamakta diğer kısım ise benzerliklerin olduğuna ancak Batı tarafından sömürüldüğü için gelişme olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu yaklaşımlar etrafında 1960’lı yıllarda bir fikir hareketi olarak ortaya konan Yön dergisinde kalkınma, sınıf, köylülük gibi temel sosyolojik problemler, ATÜT, feodalizm, burjuvazi, kapitalizm ve emperyalizm gibi tematik olgular etrafında tartışılarak bir ideolojik düşünce geliştirmeye çalışılmıştır.

Bir Aydın Hareketi Olarak Yön Hareketi

Yön dergisi ilk sayısında 164 imzalı bir bildiriyle yayım hayatına 20 Aralık 1961’de başlar. Bildiri ilk sayıda 164 kişinin imzasıyla çıksa da diğer sayılarda imzalar 531’i bulur. Bu bildiri önemli isimlerin de yer aldığı bir bildiri olmakla beraber farklı meslek grupları ve gelir düzeylerinde bulunun kişilerin de sonraki sayılarda imza atmasıyla büyük bir ilgi görür. Bildiri öz itibarıyla Türkiye’nin zorlu bir süreç geçirdiği ve bu zorlu süreç içerisinde kendi yolunu kaybetmiş olarak yeni bir yöne ihtiyaç duyduğu ve derginin amacının bu yönü göstermek olduğunu belirtmektedir. Yön bu bildiride hareket noktasını milliyetçilik, kalkınma ve sosyalizm üzerine inşa eder. Yön’ün milliyetçiliği Kemalizm kaynaklarından beslenirken, iktisadi kalınması devletçilik üzerinden inşa edilmeye çalışılır (Yön, 1962). Sosyalizm anlayışı ise Kemalizm ve devletçilik sentezinden hareketle oluşturulmaktadır. Ayrıca komünizmin tam karşısına konumlandığı, temeli üç ana prensip olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe dayanan Türk sosyalizmidir (Avcıoğlu, 1962a, s.3).

Yön ilk sayısında geniş fakat odak noktası belirgin bir çerçeveye sunar. Her ne kadar asıl yazar kadrosu ortak bir ideolojiye sahip görünse de derginin çok yazarlı oluşu ve tartışmaların hem güncel hem de temel konular etrafında çeşitlenmesi tek bir ideoloji görüntüsünü zayıflatır. Ancak bu durum ilk 77 sayıda mevcuttur demek yanlış olmaz. 1963 yılında 77. Sayısını yayımladıktan sonra kapanan yön, yayım hayatına tekrar başladığında daha belirgin, keskin ve sert yapısıyla dikkat çeker. 77'den 222 sayıya kadar olan dönem Yön'ü "Devrim" fikrine taşıyan ve demokrasi algısında değişiklik yapmaya iten bir süreç olarak okunabilir. Tüm bunlara rağmen Yön, ilk sayıdaki bildirisine geri dönüşler yaparak savrulmayı hafifletmiş olacak ki çerçevesi olan milliyetçilik, devletçilik ve Türk sosyalizmi fikrini sürdürmeyi başarır.

Yön genel anlamıyla sosyalizmi bu şekliyle tanımlarken, öte yandan komünizmi tüm bu sosyalizm tanımlamalarından ayrı tutar. Yön'e göre, komünizm ihtilalci sosyalizmdir. Dayandığı tarihsel materyalizm, artık değer ve proletarya diktatörlüğü kavramlarından faydalanarak devletin ortadan kalkabileceğine inanmaktadır (Ataöv, 1962, s.14). Ayrıca komünizm sosyalizm gibi tarihsel bir gelişmenin sonucu değildir. (Selçuk, 1962, s.5). Bu nedenle sosyalizm şartların olgunlaşmasını beklerken, komünizm tarihsel şartları göz önünde bulundurmaz. Bu karşıtlıklardan dolayı, sosyalizm ve sosyalizm kültürü komünizmin yayılmasını engelleyen en önemli unsurdur (Aydemir, 1962, s.8). Karan'a göre, komünizm her yerde olduğu gibi Türkiye'de de kızıl tehlikedir. Bunu engellemek ve tedbirler almak sosyalizmin görevlerindedir (Karan, 1962, s.6). Her ne kadar Türkiye'de köklü sosyalist değişimler yapmak zor olsa da her zaman modern demokrasi anlayışı içinde hareket etmek ve komünizm ilkelerinden etkilenmemek, Yön'ün temel prensibini oluşturur (Avcıoğlu, 1962c, s11). Böylece Yön, komünizme ve yayılmasına karşı çıkar. Bunu sağlayan etmenin sosyalizm olduğunu ifade eder. İpekçi'ye göre, eğer son yıllarda sosyalizm bir gelişim göstermeseydi, komünizm giderek yayılmış olacak ve muhtemelen birçok ülkede komünizm etkisini gösterecekti. Bu zeminde incelendiğinde, sosyalizm bir bakıma komünizmin panzehridir, denilebilir (İpekçi, 1962a, s.7).

Yön'e göre, Marxizm fikri içerdiği evrensellik ile tüm toplumlarda etkin olabilmesi için sadece Batın düşüncesine ait kaynaklardan hareket

etmemelidir. Simon’u bilen kişinin İbn-i Haldun’u, Hegel’i bilen kişinin İbn-i Rüşd’ü de bilmesi gerekir. Sadece Batının kaynaklarıyla bir evrensellik olmaz. Ortak bir sosyalist anlayışın tüm toplumların kaynaklarına hâkim olmak zorundadır. Çağımızda ise böyle bir durum imkânsızdır (Graudy, 1965, s.8). Bu nedenle Avcıoğlu sosyalizmi varış yollarına göre çeşitli başlıklara ayırır. Batı sosyalizmi, Doğu sosyalizmi, az gelişmiş ülkeler sosyalizmi gibi ayrımların Yön’de de kullanıldığını belirtir. Ancak bu ayrımlara farklı iktisadi seviyelere, farklı tarihsel gelişmelere, farklı toplumsal koşullara sahip olmanın neden olduğunu belirtir (Avcıoğlu, 1963, s.8).

Anlaşılacağı üzere Avcıoğlu üç çeşit sosyalizm vardır derken, sosyalizmin kuramsal çeşitliliğinden söz etmemektedir. Uygulama alanı olarak sosyalizmin, farklı tarihsel süreçlerden geçen toplumlarda, farklı şekillerde inşa olunacağından bahseder. Toplumsal değişimin belli kuralları vardır. Toplumsal değişimin gerçekleşebilmesi için o kurallara uyulması gerekir. Her toplumun kuralı da farklıdır. Batı ve Doğu sosyalizmini oluşturan koşullar, kendi kurallarından hareket edilerek oluşturulmuştur (Aren, 1962a, s.5). Her ne kadar Avcıoğlu Osmanlı toplum düzeninin feodalizm olduğu iddiasındaysa da Yön, Türk sosyalizminin varlığına toplumsal değişimlerin farklı kurallarına vurgu yaparak varır. Yön bu konuda şu soruyu sorar: Türkiye hangi şekilde sosyalizmi inşa edecek?

Batı sosyalizmi hala sosyalizmin sınıf çatışmalarını körükleyerek arttırma projesine dayanmaktadır. Ve kapitalizme büyük bir direnç göstererek, kuvvetli bir alternatif olma durumunu korumaktadır (Aydemir, 1962a, s.7). Batıda ekonomi olgunlaşmış, feodal düzen tam anlamıyla yaşanmış/yıkılmış ve işçiler birlik, bütünlük haline gelmiştir. Hatta kapitalizm bu bütünlüşmeyi, hizmet sektörünün genişlemesiyle bozmaya çalışmaktadır. Doğal olarak sosyalizm Batıda ağır metotlara ihtiyaç duymaz ve büyük bir değişim olmadan sosyalizm kurulabilir (Avcıoğlu, 1963, s.8). Doğu sosyalizmi, Batı sosyalizmi gibi bir gelişim çizgisi izleyemez. Doğu, Batıda olduğu gibi kalkınmayı gerçekleştirilebilecek güçte bir burjuvaziye sahip değildir.

Avcıoğlu’na göre Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğu için Doğu sosyalizmine örnek olamaz. Doğu sosyalizmi, Sovyetler Birliği örneğinde olduğu gibi kolektifleşme uğruna milyonlarca ölümün önünü açmıştır.

Doğu sosyalizminin yapısı totaliterliği barındırır. Türkiye'nin böyle bir yolu seçmesi radikal bir eğilim olur (Avcıoğlu, 1962a, s.3). Türkiye totaliter bir idare altında değildir. Aksine demokratik idare her geçen gün kökleşmektedir. Bu durum devletin bir sınıf veya zümreyi baskı altına almasını kısaca sınıf diktatörlüğünü engellemektedir. Zaten Türkiye'de sosyalizmin tezahürü bir sınıf çatışması veya baskıya direnmek adına kalkışılmış bir metot değildir. Sosyalizmin Türkiye'ye yansımaları, toplumun dünya şartlarına zorlanmasıyla, batılılaşma ve kalkınma vasıtasıyla olmuştur. Böylece sosyalizm demokratik sınırlar içerisinde tartışılır. Bu nedenle Doğu sosyalizmiyle arasında büyük farklar vardır (Aren, 1963, s.3).

Buradan hareketle Yön, Türkiye'nin kendine has bir sosyalizme ihtiyacı olduğunu sonucuna varır. Bu da Türk sosyalizmidir. Türk sosyalizmi temelini kendi tarihsel dayanağı olan Kemalizm'in "altı ok" undan alır (Karan 1962, s.6). Türk sosyalizmi hem Kemalizm'in bir doğal bir sonucu hem de Kemalist ilkeleri geliştirecek bir metottur (Avcıoğlu, 1962a, s.3). Aydemir, Türk sosyalizmini şöyle tanımlamaktadır;

"Türk sosyalizmi havada bir konu değildir. Dünyanın içinde yaşadığımız çağında ve Türkiye'nin bugünkü siyasi, iktisadi ve sosyal değişmesi içinde ve bütün şartların zorunlu kıldığı bir iş, inşa ve teşkilatlanma nizamıdır. Bu nizam Anayasada yer alan Türk Sosyal devleti anlamı içinde ve onun mihveri etrafında döner. Fakat memleketin tabii ve beşeri bütün zinde kuvvetlerini, köklerini Atatürkçülükten alan bir idealizm etrafında uyandıran ve istikametlendiren geniş ölçüde bir devletçilik nizamıdır ve bir komünizm değildir. Milliyetçi, istiklalci bir sosyal harekettir." (Aydemir, 1962b, s.20).

Türk sosyalizmini Kemalizm'in kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir. Bu görüşü savunanlar için, Mustafa Kemal'in tüm ilkeleri kaçınılmaz olarak sosyalizm kapılarını aralar nitelikte çözümler sunmuştur. Özellikle halkçılık ilkesi demokrasi ve sosyalizmi ifade etmektedir. Demokrasi en olumlu şeklini sosyalizmde alabilir (Aren, 1962a, s.5.). Aren'nin ifadesiyle; *"Mustafa Kemal sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum arzusundaydı, uyguladığı tüm politikalar sosyalist politikaları fakat sadece ismi sosyalizm değildi"* (Aren, 1962b, s.13). Bu nedenlerden dolayı Türk sosyalizminin temel dayanaklarını Kemalizm politikaları oluşturur.

Milliyetçiliğin benzer toplumlarda her zaman sosyalizme eklemli yapısı ve liberalizme karşı olması, her toplumda milliyetçiliğin aynı şeyi

ifade edilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmez. Milliyetçilik nedir sorusu, Fransa’da farklı, Afrika’da farklı cevaplanır (Soysal, 1962, s.11). Yön’e göre Türkiye’de ise bu sorunun cevabı, milliyetçiliğin sosyalizm olduğudur. Milliyetçilik sosyalizm gibi ideoloji değildir. Milliyetçilik, fert-devlet ilişkisini ortadan kaldıran sosyalizmin kaynağını oluşturan bir yapıdır (Oğuz, 1961, s.7). Başka bir deyişle milliyetçilik halkı sevmektir. Halkı sevmek demek, halkın refahı için çalışmak, kütlelere refah getirmek için sistemli kalkınma yollarını aramaktır. Bu yüzden Türkiye’de sosyalizm, milliyetçiliğin ön şartını oluşturmaktadır (Soysal, 1962, s.7).

Yön’ün ifade ettiğine göre, Atatürk milliyetçidir. Emperyalizme karşı savaşmıştır. Aynı zamanda iktisadi olarak verdiği savaşta, sömürgeciliğin liberalizmini değil, milliyetçiliğin devletçiliğini seçmiştir (soysal, 1962 s.7). Böylece, Türkiye’de milliyetçilik kapitalizmin emperyalizmine karşı özgürlük ve devletçilik olarak doğmuştur. Bu nedenlerden dolayı, sosyalizmin mücadele ettiği emperyalizm, milliyetçiliğin baş düşmanıdır. Ülkenin tüm zenginlerini ve kaynaklarını elde etmek istemektedir. Türk milliyetçiliğine düşen tarihi görevse, emperyalizme karşı sosyal adaleti, kalkınmayı ve sosyalizmi savunmaktır (Naci, 1965, s.10). Berkes bu durumu kısaca şöyle eder;

“Milliyetçilikten yoksunlaştırılmış batıcılık, Millî ihanet şeklini, batılılaşmaktan yoksunlaştırılmış bir Milliyetçilik yobazlık şeklini, toplumcu görüşten yoksun Milliyetçilik ve batıcılık da katmerli bir ihanet, memleket satıcılığı şeklini alır. Çıkar yol, batıcılığı Batı’dan bağımsızlık şekline, Milliyetçiliği devrimcilik yoluna çevirmededir.” (Berkes, 1965, s.8).

Yön’ün düşüncesinde liberalizm çökmüştür. Hem de en parlak dönemi olan Sanayi Devrimi, liberalizmin sonunu getirmiştir. Bu durum liberal devletlerin dahi sosyalist tedbirlere geçiş yolları aramasına neden olmuştur (Şenel, 1962, s.2). Bu bakımdan Yön, kalkınmanın az gelişmiş ülkeler için tek çıkar yol olduğundan emindir. Bu statüdeki ülkelerde bir burjuva sınıftan bahsetmek zordur. Bir ülkede kapitalizmden söz edebilmek için burjuvazi gerekir. Bu ülkelere burjuvazi Batı tarafından sızdırılmıştır (Avcıoğlu, 1963a, s.9). Türkiye’de de durum aynıdır. Sermaye piyasasının olmayışı, özel sermayenin gelişmemesini etkilemiştir. Böylece yerli özel teşebbüs cılız kalmıştır. Türkiye’ye sermaye ve burjuvazi, madenlerin yabancı ülkelere çıkarılması ve

demiryolu, elektrik gibi iş alanlarının yabancılara verilmesinden dolayı girebilmiştir (Bulutoğlu, 1962, s.13). Bu bakımdan yabancı sermayenin geri gönderilmesi ve iktisadi olarak daha programlı bir ekonominin yapılması oldukça önemlidir. Avcıoğlu kalkınmanın iki yüzyıldır yabancı sermayeden beklendiğini, Osmanlıda yaşayan bir Batılı sosyalist Parvus'un yabancı sermaye esareti konusunda uyarılarda bulunduğunu nihayetinde bu duruma Atatürk'ün dur dediğini, milli sanayinin temellerinin atıldığını belirtir (Avcıoğlu, 1964a, s.8). Dolayısıyla iktisadi anlamda yapılabilecek tek şey programlı bir kalkınma projesi hazırlamaktır. Yön'e göre iktisadi kalkınma temel anlamıyla, milletlerin hep beraber yükselmesi ve her türlü refahın artmasıdır (Aren, 1962, s.18). Bunu sağlayacak olan da aydınların yol gösterdiği devlet olmalıdır (Yön, 1962a, s.7). Kalkınma sadece büyük kütlelerin değil, aynı zamanda aydınların da sorumluluğundadır. Bu nedenle devletin kalkınmayı sağlaması aydınların öncülüğünde olmalıdır (Kazgan, 1962, s.8).

Yön, devlete yüklediği bu görevlerle birlikte, kalkınmanın devletçi politikalarla izlenmesi gerektiği düşüncesini, ilk sayıdan itibaren savunmuştur. Yön'ün sunduğu devletçilik, Yeni devletçilik veya diğer adıyla Türk sosyalizmidir. İkisinin de esası aynıdır. Yön'ün "*Yeni Devletçiliği*", özel teşebbüsün gerileme zorunluluğunu, devletin elinde iktisadi gücün olması için sanayiye hâkim olmasını ve sadece iktisadi yönden değil sosyal yönden de millî olmasını içerir. Sosyal yönden millî olması onun sosyal adaleti barındırması gerektiği ve bir sosyal devlet olması gereğini beraberinde getirir (Bildiri, 1962b, ss12-13).

Aren'e göre, kamu ve özel teşebbüs arasında sınır çizilmesi olanaksızdır. Bir yatırımcı, yatırım yaparken nasıl özel teşebbüslerle rekabet gerçekleştiriyorsa, kamu teşebbüsü için de rekabet düşünmelidir. Belli konularda kamu ve özel teşebbüslerin iş alanı değişebilir. Örneğin, küçük imalat, ticaret, nakliyat ve tamir gibi iş alanlarının, kamu teşebbüsünün altında olmasına gerek yoktur. Bunun yanında büyük ticaret ve büyük imalat gibi iş hacmi oldukça büyük iş alanlarında da kamu teşebbüsünün yeri yoktur (Aren, 1962d, s.16). Görüldüğü gibi özel teşebbüs sadece çok küçük alanlarda etkin olabilir ve ülke ekonomisinin bel kemiği pozisyonundan uzaklaştırılmalıdır. Avcıoğlu da aynı şekilde, yatırımcının kemerini sıkarak, özel teşebbüsün yatırım şevkini kırmanın bir yolu olduğundan bahseder (Avcıoğlu, 1961,

s.3). Tek başına özel teşebbüs kalkınmayı sağlayabilecek bir karaktere sahip değildir. Yön’e göre eğer demokrasi bir yaşam biçim olarak ele alınacaksa, onun araç olduğu söylenemez. Demokrasi şeklen Türkiye’de mevcutsa ve buna rağmen, her geçen gün kalkınma savaşının aleyhine işliyorsaydı, o zaman demokrasiye bir amaç olarak bakmak oldukça zordur (Timur, 1962, s.13). Bu bakımdan demokrasiyi gerçekleştirmek için köklü değişimlere gerek olup olmadığı hakkında Timur’a göre iki farklı görüş vardır.

Birinci görüşe göre, Türkiye’nin toplumsal yapısı batılı anlamda bir demokrasinin yürütülmesine müsait değildir. Bu toplumsal yapıdaki kütle, seçimlerde büyük çiftçiler, tüccarlar ve zengin iş insanlarını seçmeye yönelirler. Siyasi partiler bu kişiler tarafından finanse edilir. Tüm teşkilatlar onlar tarafından yönetilir. Böylece parlamentoda büyük çoğunluğa sahip olurlar. Bu durum Türkiye’de gerçek bir demokrasi yerine eşraf demokrasisi olmasına yol açar. Böylece hürriyetler sadece kâğıt üzerinde kalır. Hürriyetler sosyal ve ekonomik anlam kazanmış olur. Kullanılmayan hürriyetlerin ise var olması bir anlam ifade etmez. Oysa gerçek demokrasi ekonomik anlamda hızla kalkınarak gerçekleşebilir. Bu liberal anlamda değil, müdahaleci yol ile mümkündür. Demokrasi üzerine ikinci görüş ise, Türkiye’nin toplumsal ortamının demokrasiye elverişli olduğu düşüncesini içerir. Bu nedenle demokrasinin yerleşmesi için köklü reformlara ihtiyaç yoktur. Buradan hareketle Türkiye ile Ortadoğu memleketleri arasında kesin olarak ayırım yapılması gerekmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte toprak reformu kendiliğinden yapılmış oldu. Bu nedenle köklü reformların yeniden inşa edilme zorunluluğu yoktur (Timur, 1962a, s.16).

Yön’ün düşüncesinde demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olan seçimler olmadan cumhuriyetten söz edilemez. Cumhuriyet bu özgür seçim ve genel oy unsurlarından oluşur. Zamanla Türkiye’nin bünyesi değişmiş ve bu unsurlar anlamını yitirmiştir (Soysal, 1964, s.3). Yön için bu değişimin temelini hazırlayan 1965’teki genel seçimler olmuştur. Yön’ün beklediği gibi sandıklardan sosyalizm değil, Süleyman Demirelli Adalet Partisi çıkmıştır. 1965’ten sonra Yön’ün en büyük değişimi demokrasi algısı üzerinde olmuştur denebilir. Özellikle seçimler üzerindeki düşüncesi, demokrasi algısının değişmesine ve yeniden inşa sürecine girilmesine neden olmuştur.

Bunun yanı sıra Yön'e göre Batı demokrasisinin artık ne düzeyde Türkiye'de etkili olabileceği tartışılmalıdır. Batı demokrasisi kendi toplumsal süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de Batı demokrasisi Batı'da sorunsuz bir şekilde işlemektedir. Böylece sistemi değiştirmeden, mevcut düzenin muhafazası esasına dayandığı için, toplumsal alanın değişmesine de gerek kalmaz. Türkiye'de sistemi değiştirmeden, Batı demokrasisi ile idare oldukça zordur. İktisadi olarak bağımlı olan bir sınıf, kendisine tanınan seçme hakkını hür bir şekilde kullanamaz. Bu hak onun için bir şey ifade etmez. Ayrıca seçilmek için de bir şansı yoktur. Bunun sebebi seçilmek için propagandanın mali yükünün fazlalığıdır. Söz konusu durumdan dolayı, seçilecek olan sınıf yine zengin sınıflardır. Bu yüzden Türkiye'de durum azınlık demokrasisinden öteye gidemez (Kışlalı, 1966, s.16). Yön'ün dönemin demokrasisine bakışı oldukça serttir. Bu durumu Selçuk, Türkiye'de fikir hürriyetlerinin olmaması, komünist fikirlerin değil en sıradan muhalif düşüncelerin bile tartışılmasında sorunlar yaşandığını ve demokrasiye sancılar sahip olduğunu belirtir (Selçuk, 1965a, s.5). Görüldüğü gibi Yön, dönemin demokrasisini eleştirirken temel aldığı şey, fikir hürriyetidir. Ayrıca Yön'ün demokrasi üzerine yazıları 1965 yılından sonra bir paranoya biçimini almıştır diyebiliriz. Hatta Tanyol'a göre, Batı emperyalizmi eşitlik ve özgürlük fikirlerine dayanan halk iradesi ve demokrasi kavramlarını istedikleri ülkelerde başka anlamlarda kullanmaktadırlar. Özellikle bu kavramlar, hürriyet ve demokrasi inancına sıkı sıkıya bağlı Türkiye'de silahsız işgalin görünmeyen bir aracı olmuştur (Tanyol, 1966, s.16). Bu düşünce etrafında toplanan görüşler sonucunda, sosyalizme geçişte nasıl bir yol izleneceği oldukça belirsiz bir hal alır. Bu nedenle Türkiye'de sosyalizmin hangi toplumsal güçlere dayanması gerektiği yeniden düşünülmesi gereken bir konu haline alır (Avcıoğlu, 1966b, s.3).

Başlarda toplumu bilinçlendirerek büyük kitleler oluşması ve bu kitlelerin sosyalizmi gerçekleştirmesi düşünülmüştür. Döneme bakıldığında sosyalizm düşüncesinin yeterince yaygınlaşmadığı ve büyük kitlelere ulaşılmadığı görülür (Aşçıoğlu, 1966, s.10). Hatta işçi sınıfına duyulan güven öylesine azalmıştır ki Kaya'ya göre, "sosyalizmi bu noktaya kadar getirmiş olan Türk işçi sınıfı değil, öncülüğü yapan yürekli aydınlardır" (Kaya, 1966, s.11). Ayrıca hak ve hürriyetler konusunda daha

yeni gelişmeye başlamış ancak liberal bir toplum olarak kalmış ülkede sosyalist partinin kazanma şansına (Tanju, 1966, s.7) yapılan vurgular da bu güvenin düzeyini belirtmektedir. Böyle bir ortamda en radikal karar, Avcıoğlu'nun tepeden inmece yorumuyla bir ihtilal kararıdır (Yalçın, 1967, s.2).

Avcıoğlu'nun bu kararı, Yön'de büyük oranda Talat Aydemir ve ekibine vurgu yaparak zinde kuvvetler üzerine yazdığı yazılarda açıkça anlaşılmaktadır. Avcıoğlu'na göre zinde kuvvetler kalkınmanın ilk şartı olan bağımsızlık savaşını yürütecek güce sahip olmakla beraber ilerici bir kimliğe de sahiptirler. Bağımsızlık savaşını yürütecek güce sahip olmaları onların, sadece işçi-burjuva ikiliği karşısında değil, aynı zamanda emperyalizme karşı koyabilecekleri anlamına gelmektedir (Avcıoğlu, 1966, s.3). Böylece Avcıoğlu, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, ordunun bir ihtilal ile hem ülke içindeki işçi sınıfının kurtuluşu olacak hem de dışarıya karşı bağımsızlık mücadelesi verecektir. Ancak ihtilal düşüncesi Yön'ün tüm yazarları tarafından aynı şekilde karşılanmamıştır. Fethi Naci'nin orduyu bir sınıf olarak görmemesi ve Divitçioğlu'nun kapıkulu asla ilerici kuvvet olamaz sözleri bunun ifadesidir. Ancak genelin Avcıoğlu gibi düşünmesi, Yön'ün kapatılarak Devrim dergisi ile devam edilmesi, demokrasi ve seçimlerden yana olanların izolasyonunun sağlanarak yola devam edildiğini de ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Yön dergisi ve etrafında toplanan hareket kalkınma ile çıktığı yola devrim iddiası ile devam etmiştir. Kapitalist bir kalkınma modeli ile üçüncü dünyanın kalkınmasının olanaksızlığı üzerine kurulu bu anlayış gelinen noktada devrimi tek çare olarak görmektedir. Bu minvalde yürütülecek çalışmalar ise Yön sonrası çıkacak olan Devrim Dergisi etrafında şekillenmiştir. Ancak Yön'ün ortaya koyduğu biçimiyle sosyalizmi, Türk tipi bir sosyalizm olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Kemalizm ile sosyalizmin eklektik yapısı sosyalist olduğu kadar milliyetçi bir tavır da geliştirilmesine neden olmuştur. Yön'e göre emperyalizme ulus-devlet lehinde karşı koyma çabaları sosyalist iktisat temelli milli bir duruşa geçmekle mümkün olacaktır. Bunda

Kemalizm'in halkçılık ve devletçilik temeline dayanan ilkelerin referans alınması da etkilidir. Devletçilik ile sosyalizme geçişin kapıları aralanırken, halkçılık esası üzerine yükselen bir milli burjuvazi, milli ekonomi, milli dış politika Batı ile rekabet edecek üretim ile gerçekleştirerek halkın refahının yükselmesini sağlayacaktır. Bu anlamda hareketin ilkeleri Milli Demokratik Devrim stratejisi olarak anılmaktadır. Dönem koşulları içerisinde etkinlik kazanmış TİP'ten farklı bir sosyalizm anlayışı sergilenmiştir. Diğer taraftan hem Kemalizm'le hem de sosyalizm ile çelişkiler ortaya koyduğu da aşıkardır. Kemalizm'in erken cumhuriyet döneminde üzerinde yükseldiği halkçılık esası türdeş/sınıfsız bir toplum nizamı üzerine yaslanmaktaydı. Dolayısıyla hem cumhuriyetin kuruluş yıllarında hem de 1946 sonrası dünyayı ifade eden soğuk savaş dönemi koşullarında aşırı sol ve aşırı sağa mesafeli bir duruş sergilenmesini gerektiriyordu. Dolayısıyla erken dönem Kemalizm'in sosyalizm gibi bir iddiası bulunmadığı gibi mesafeli bir duruşu da söz konusudur. Diğer taraftan Batı'da sosyalizm sınıfsal hareketlere yaslanan zemine sahiptir. Kurulan partiler ve hareketler itici kuvvetini işçi sınıfından alır. Yön'ün ATÜT tartışmalarında da ortaya konulduğu üzere Osmanlı döneminden itibaren Türk toplum yapısı Batı toplumsal yapısından üretim araçları, üretim ilişkileri ve üretim arzı bakımından farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla Yön daha çok entelektüel dediğimiz zihinsel güce dayalı aktörlerin değişim çabaları ile ilerlemektedir. Sınıfsal anlamda kentli entelektüel aktörlere yaslanan Yön hareketi bu noktada Devrim için sorumluluğu "Zinde Kuvvetler" dediği üniversite öğrencilerine ve subaylara vermekteydi. Bu hareket bu haliyle ezilen sınıfların üzerin yaslanan devrimden ziyade tepeden inmece bir anlayışa dayanan askeri ihtilale yaslanmaktaydı. Cemal Abdünnasır'ın hür subaylar hareketinin, 1952 Mısır Askeri İhtilali ile başarıya ulaşması da Avcıoğlu'nun üzerinde zinde kuvvetler eğiliminin oluşmasında etkilidir. Ancak gerek solda sosyalist fikir hareketleri ile yaşanan ayrımlaşmalar gerekse merkezi siyasetin baskın gücü karşısında Yön Hareketi başarıya ulaşamayacaktır. Siyasal iktidar hedefi konusunda başarısız olan Yön, soğuk savaş döneminde sosyalizm ve ona ait kavramların tartışılmasına zemin hazırlaması ve örgütlü bir muhalefet geliştirilmesi noktasında katkılar sunarak Türk siyasetinde derin izler bırakmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Left Seeking for its Tack: The Eclectic
Experience in Development**

*

Emre Sürer – Gökhan Göktürk

Adnan Menderes University-Kütahya Dumlupınar University

This article focus the movement formed after 1960 in Turkey which left / socialist movement focuses on an important role. December 20, 1961 in the publication Journal of Yön began life, as well as being an effective organ of the opposition gathering around the left thinkers in Turkey as a political movement has succeeded in being followed. In the first issue, after the "Intellectuals Joint Statement" published with the signatures of 531 intellectuals, the number of participants increased and clearly stated the reasons and aims of its emergence. Achieving significant sales figures during the period, it has become an influential media outlet on masses. In the first issue of Yön, it provides a broad but distinct frame of focus. Although the main writers seem to have an ideology that seems to be in common, the magazine's multi-authorship and the diversification of the debates around both current and fundamental issues distracts from making a single ideology into question.

However, it would not be wrong to say that this is the first 77 issue. The direction, which was closed after publishing its 77th issue in 1963, draws attention with its more pronounced, sharp and hard structure when it starts its publishing life again. The period from 77 to 222 can be read as a process that carries Direction to the idea of "Revolution" and pushes to change the perception of democracy. Despite all this, Yön, by returning to his first issue, will be able to lighten its swing so that it succeeds in maintaining its framework of nationalism, statism and Turkish socialism. Looking at the issues addressed by Yön magazine, it is seen that the main theme is to find a solution to the development problem with a method where Kemalism and Socialism based on the principles of Populism and Statism are intertwined. On the other hand, he also participated in the Asiatic mode of production debate, which was one of the most important discussion topics of the period.

Asiatic mode of production is quite important, but the boundaries of the concept are not exactly clear. The ambiguity about the Asiatic mode of production stems from the fact that although the concept was introduced by Marx, Stalin was not included in the historical course of modes of production and was not overlooked. So much so that when the concept of Asiatic mode of production is used by some researchers, the production style equivalent to Feudalism is expressed, while some others have expressed it as a pre-Feudal mode of production. For this reason, the discussions on whether the Ottoman Empire was Asiatic mode of production could not be carried out properly in the 1960s. The evaluation of Asiatic mode of production only in terms of economic conditions and related factors is an indication that the discussions are incomplete. The importance of the Asiatic mode of production discussions, which took place in 1960 and after, is that it determines the line of a movement within the left ideology based on whether the Ottoman Empire has an Asiatic mode of production or a specific mode of production. Although this line does not represent the source of the differences within left ideology, it has an important place. During this period, different from the West to have Turkey's development line, from which the movement in the West differences (specificity not) uncover thought out and has found the necessity of a broad debate consider the possibility of Turkish world. From the viewpoint of the Asiatic mode of production 'in 1960 significant financial resources to make socialism in Turkey for Turkey are questioning whether. Seen from today and left the ideology itself investigating tackle this concept, popular movements of left-wing ideology of progress is not a course of action consists of intellectual in Turkey; its material resources are not from history and its necessary conditions; to witness its purchase from magazines, books and associations. The establishment of democracy and the efforts to rise to the level of contemporary civilizations are among the other thematic issues that Direction has dealt with. In the late 1940s, the issue of development has begun to attract interest in Turkey in the 1950s and then the 1960s has become a much discussed problem. Direction's claim is that the approaches taken up to that day included an American-style development model and it is impossible to achieve success with a capitalist development model. Because imperialism exploits third world

countries and constitutes the biggest obstacle to their development. According to the direction of Western democracy it should be discussed now what level can be effective in Turkey. Western democracy has emerged as a result of its own social processes. Therefore, Western democracy functions smoothly in the West. Thus, the social field does not need to be changed, since it is based on the preservation of the existing order without changing the system. Without changing the system in Turkey is quite difficult to handle with Western democracy. Liberalism has collapsed in the thought of the Direction. And the Industrial Revolution, its heyday, brought the end of liberalism. Therefore, the only thing that can be done economically is to prepare a programmed development project.

Kaynakça / References

- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aren, S. (1962a). Halkçılık ilkesi ve Sosyalizm. *Yön*, 47, 5.
- Aren, S. (1962b). Atatürk'ün özlediği Türkiye'yi kurabildik mi? *Yön*, 47, 13.
- Aren, S. (1962c). Devletçilik. *Yön*, 11, 18.
- Aren, S. (1962d). Sınır meseleleri. *Yön*, 5, 16.
- Aren, S. (1963). Dernek ve sosyalizmin meseleleri. *Yön*, 60, 3.
- Aşçıoğlu, A. (1966). Sosyalizm ve işçiler. *Yön*, 173, 10.
- Ataöv, T. (1962). Türk sosyalizmine doğru. *Yön*, 12, 14.
- Avcıoğlu, D. (1961). Kemer sıkalım.... *Yön*, 1, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962a). Sosyalizm anlayışımız. *Yön*, 36, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962c). Bildiri. *Yön*, 12, 11.
- Avcıoğlu, D. (1963). Sosyalizmden önce Atatürkçülük. *Yön*, 69, 8.
- Avcıoğlu, D. (1963a). Açık oturum. *Yön*, 75, 9.
- Avcıoğlu, D. (1964a). Yabancı sermaye ile kalkınma efsanesi. *Yön*, 80, 8.
- Avcıoğlu, D. (1966). 27 Mayıs. *Yön*, 165, 3.
- Avcıoğlu, D. (1966b). Rejimin geleceği. *Yön*, 167, 3.
- Avcıoğlu, D. (1987). *Türkiye'nin düzeni; Dün-bugün-yarın*, (Cilt 1), İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1962). Komünizmle mücadele. *Yön*, 38, 8.
- Aydemir, Ş. S. (1962a). Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü. *Yön*, 7, 7.
- Aydemir, Ş. S. (1962b). Sosyal Devlet: Türk Sosyalizmi. *Yön*, 40, 20.

- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin ortaya çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 136-158.
- Aydın, S.- Ünüvar, K. (2014). ATÜT tartışmaları ve sol, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce* (Cilt 8), İstanbul: İletişim Yayınları, 1082-1088.
- Barkan, Ö. L. (1960). *Türkiye’de toprak meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Belli, M. (1970). *Yazılar, 1965-197**, Ankara: Sol Yayınları.
- Berkes, N. (1965). Batıcılık, ulusculuk ve toplumsal devrimler: XI. Yön, 108, 8.
- Berkes, N. (1972). *Türkiye iktisat tarihi*, C.I, 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bildiri. (1962b). *Yön*, 11, s.12-13
- Bloch, M. (2015). *Feodal toplum*, (Kılıçbay M. Ali, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bulutoğlu, K. (1962). Devletçilikten vazgeçemeyiz çünkü. *Yön*, 8, 13.
- Bursa, Z. (2011). *Türkiye solunda kalkınma düşüncesi*, İstanbul: Versus Yayınları.
- Coşkun, İ. (1997). *Modern devletin doğuşu*, İstanbul: Der Yayınları, 183.
- Dinler, D. (2009). Türkiye’de güçlü devlet geleneği tezinin eleştirisi. *Praksis*, 9, 17-54.
- Divitçioğlu, S. (1981). *Asya üretim tarzı ve Osmanlı toplumu*, İstanbul: Sermat Matbaası.
- Garauduy, R. (1965). İslam sosyalizmi ve Marksizm, *Yön*, 117, 8.
- Godelier, M. (1993). *Asya tipi üretim tarzı*, (Atilla Tokatlı, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gökürk, G. (2012), 1946-1980 yılları arasında siyaset sosyolojisi açısından Cumhuriyet Halk Partisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hilav, S. (1966). “Önsöz”, Marx, Karl, *Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)*, (Selahattin Hilav ve Atilla Tokatlı, Çev.). İstanbul: Gerçek Yayınevi, 5-12.
- İktisadi Kalkınmada Öncü Kim Olmalıdır?. (1962a). *Yön*, 4, 7.
- İnsel, A. (1996). *Düzen ve kalkınma kışkırcısında Türkiye*, (Sönmezay, Ayşegül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- İpekçi, A. (1962a). Sosyalizm, Komünizmin zehri mi, panzehri mi?. *Yön*, 5, 7.
- Karan, M. (1962). Kemalizm: Türk Sosyalizmi, *Yön*, 39, 6.
- Karpat, K. (2016). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 7. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kaya, K. (1966). Sosyalistler Ne Yapmalıdır?. *Yön*, 172,11.
- Kazgan, G. (1962). Kalkınmanın ABC'si/aydının sorumluluğu. *Yön*, 8, 8.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*, 19. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1966). Batı tipi demokrasi ve az gelişmiş ülkeler. *Yön*, 165, 16.
- Kıvılcımlı, H. (2007). *Türkiye’de Kapitalizmin gelişimi*, İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2007). *Düzenin yabancılaşması*, 5. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*, 5. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1979). *Grundrisse*, (Sevan Nişanyan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Marx, K. (2011). *Kapital*, Cilt I, (Mehmet Selik, Çev.). Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Naci, F. (1965). Az gelişmiş ülkeler ve Sosyalizm. *Yön*, 114, 10.
- Oğuz, İ. H. (1962). Sosyalizm ve Milliyetçilik. *Yön*, 31, 7.
- Öksüz, E. (1980). Feodal düzen ve sosyal değişmeler, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 18, 81-92.
- Özgür, Ö. (1972). *100 soruda Türkiye’de Kapitalizmin gelişmesi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2013). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Peker, H. S. (2015). Avrupa’da merkantilist uygulamalar ve Osmanlı ekonomisi ile bir karşılaştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(12), 1-12.
- Selçuk, İ. (1962). Marksist iş adamları. *Yön*, 33, 5.
- Selçuk, İ. (1965a). En tutarlı silah. *Yön*, 134, 5.
- Soysal, M. (1962). Milliyetçilik. *Yön*, 4, 11.
- Soysal, M. (1964). Çıktık Açık Alınla. *Yön*, 83, 3.
- Soysal, İ. (1962). Ordu. *Yön* 43, 7.
- Stalin, J. (2013). *Diyalektik ve tarihi materyalizm*, (Hasan İhsan, Çev.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Şahin, H. (2013). Osmanlı tımar sisteminin menşei meselesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 58-74.
- Şen, M. E. ve Türkmenoğlu M. A. (2012). Avrupa Feodalitesi ile Osmanlı Tımar Sistemi üzerine bir mukayese. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4, 189-204.

- Şenel, A. (1962). Liberal sistemin fiyaskosu. *Yön*, 3, 2.
Tahir, K. (1967). *Devlet ana*, İstanbul: Bilgi yayınevi.
Tanju, S. (1966). Gidişin ne tarafa. *Yön*, 185, 7.
Tanyol, C. (1966). Sömürge demokrasilerinin nitelikleri. *Yön*, 174, 16.
Timur, T. (1962). Demokrasi ve demokrasi. *Yön*, 25, 13.
Timur, T. (1962a). Çarpışan İki Tez", *Yön*, 6, 16.
Yalçın, A. (1967). Aşırı solda çatlama. *Yön*, 197, 2.
Yön'ün Sosyalizmi Konusunda Açık Oturum. (1962). *Yön*, 7, 10-11.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sürer, E. ve Göktürk, G. (2021). "Yön"ünü arayan sol: Kalkınmada eklektik deneyimleme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 2896-2923. DOI: 10.26466/opus.854387.